

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

תכנים ומטרות בלימודי אזרחות לחט"ע לתלמידים עולים

בהיקף שתי יחידות לימוד – 180 שעות

רציונל

החינוך לאזרחות במסגרת שיעורי האזרחות נועד לטפח אזרחים אוטונומיים ובעלי ערכים – המסוגלים להפעיל שיקול דעת; הפועלים באופן מושכל מתוך חשיבה ביקורתית; המסוגלים לשפוט ולהכריע בשאלות חברתיות ופוליטיות על פי כללי משחק מוסכמים, המבוססים על ערכים שמבטאים את אופי המדינה; המחוסנים ככל האפשר מפני השפעות דמגוגיות; בעלי רגישות חברתית, הנוקטים יזמה למעורבות אזרחית; פעילים ואחראים, הנושאים באחריות לנעשה בקהילה ובמדינה ובאחריות אישית להחלטותיהם ולפעולותיהם.

מטרות ההוראה-למידה: כלליות**

1. פיתוח זיקה ומחויבות למדינת ישראל.
2. הכרה בהיות מדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית, טיפוח זהות אזרחית ישראלית משותפת לצד שמירת הזהויות הלאומיות הייחודיות של הקבוצות השונות בחברה הישראלית.
3. הכרה בפלורליזם ובסובלנות כערכי יסוד בחברה דמוקרטית.
4. הכרה בלגיטימיות של הבדלי השקפה בשאלות יסוד בחברה הישראלית.
5. הכרה בקיומן של קבוצות שונות מבחינה לאומית ותרבותית, עדתית ודתית בתוך החברה הישראלית.
6. הכרה בעקרון כבוד האדם וחירותו ובעקרונות השוויון והצדק החברתי כערכי יסוד בחברה ובמדינה.
7. כיבוד החוק ושמירה על זכויות האדם והאזרח.

* מושכלות – יכולתו של הפרט לתפוס מצב או סביבה ממספר היבטים, ליצור הבחנות חדשות ולבדוק עובדות או מידע בהקשרים מצביים שונים (לנגר, 1989; סלמון, 1991 [ראו הפרק "הערכה", עמ' 96]); יכולת התלמידים לפתח תובנות חדשות ושליטה עצמית בתהליכים קוגניטיביים, תוך-אישיים ובין-אישיים, המעצבים את תפיסתם (גרדנר, 1995).

** מטרות אלה הן ליבת המקצוע.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

8. טיפוח סובלנות כלפי הזולת, פתיחות וכבוד הדדי ליחידים ולקבוצות שונות; עידוד שיח ביניהם והכרה בחשיבותו של יישוב מחלוקות בדרכי שלום.
9. טיפוח מעורבות ואחריות חברתית ואזרחית.
10. יכולת להבין, לנתח ולהעריך את המציאות המורכבת בישראל – הפוליטית והחברתית.
11. יכולת לצרוך מידע באופן ביקורתי ומושכל - צרכנות ביקורתית.

מטרות בתחום המיומנויות

1. יכולת להבין, לנתח ולהעריך את המציאות המורכבת בישראל – הפוליטית והחברתית.
2. ניתוח אירוע, הליך או התנהגות במציאות הפוליטית והחברתית, המבטאים את היות ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית.
3. ראיית מכלול ההיבטים של בעיה על מלוא מורכבותה והערכת פתרונות שונים לבעיה על פי העקרונות והערכים של מדינת ישראל היהודית והדמוקרטית.
4. פיתוח כישורים של לומד עצמאי בעל מיומנויות חשיבה כמו: ניתוח, יישום והערכה באמצעות דרכי הוראה-למידה מגוונות (שימוש במאגרי מידע, קריאה ביקורתית, צפייה ביקורתית באמצעי תקשורת-המונים, סרטי תעודה, בימות דיון, משחקי תפקידים והדמיות, למידה חוץ-כיתתית).
5. ניתוח ופירוש טקסט בהקשר שלו: הבחנה בין עובדות להשערות ועמדות, גילוי הנחות סמויות, הבחנה בין סיבות לתוצאות ולמסקנות, הבחנה בין מידע רלוונטי למידע שאינו רלוונטי.
6. הבחנה בין טקסטים שונים המבטאים עמדה לבין מאמרים המוסרים מידע, תמונת מצב או אירועים.
7. השוואה – הבחנה בין נקודות הדמיון והשוני, עיבוד המידע והסקת מסקנות.
8. יישום – היכולת להשתמש בעקרונות, הכללות, רעיונות, חוקים ושיטות שונות במצבים חדשים, למשל: היכולת לנתח את המציאות הפוליטית והחברתית במדינה באמצעות העקרונות והמושגים שנלמדו.
9. הערכה – שיפוט באמצעות קריטריונים: היכולת להעריך, על פי אמות מידה דמוקרטיות, מציאות פוליטית, התנהגויות, השקפות עולם או אידאולוגיות שונות הרווחות בחברה ובמדינה וכן את מידת הלגיטימיות שלהן.
10. צרכנות ביקורתית – היכולת לצרוך מידע באופן ביקורתי ומושכל.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

חלק ראשון: מהי "מדינה יהודית"?

פרק א – הכרזת העצמאות – מסד למשטר במדינת ישראל

תכנים

ההכרזה

אופייה של הכרזת העצמאות

מטרות

1. התלמידים יבינו את זכותו של העם היהודי להקמת מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית ואת הלגיטימציה לקיומה על סמך:
 - הקשר ההיסטורי והתרבותי בין עם ישראל וארץ ישראל.
 - הכרתם של גופים בינלאומיים בזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית, כפי שבאה לידי ביטוי בהצהרת בלפור, במנדט הבריטי ובהחלטת האו"ם מ-1947.
2. התלמידים יכירו את הכרזת העצמאות – תוכנה וחשיבותה:
 - בהכרזת העצמאות הוקמה המדינה (כמו מדינות אחרות).
 - בהכרזה בא לידי ביטוי אופייה הרצוי של מדינת ישראל, המשלב שני יסודות: היסוד היהודי והיסוד הדמוקרטי.
 - בהכרזת העצמאות נקבע שמדינת ישראל היא מדינתם של: היהודים החיים בישראל – אזרחי המדינה. המיעוטים החיים בישראל – הערבים, הדרוזים והצ'רקסים – אזרחי המדינה. היהודים החיים בתפוצות מחוץ לישראל – שאינם אזרחי המדינה.
 - בהכרזת העצמאות נקבע שהמיעוטים החיים בישראל הם אזרחים שווים-זכויות במדינה.

פרק ב – לאום ומדינת לאום

תכנים

מהי מדינה ריבונית

סוגי מדינות – לאום פוליטי, לאום אתני

מטרות

1. התלמידים יכירו את ארבעת התנאים החייבים להתקיים יחד על מנת שתיכון מדינה ריבונית, ויבינו שכל אחד מהם הוא תנאי הכרחי לקיומה של מדינה ריבונית, אך אינו תנאי מספיק.
2. התלמידים יבחינו בשווה ובשונה בין המושג **קבוצה אתנית** למושג **לאום**.
3. התלמידים יבינו שהשתייכות ללאום מבוססת על יסודות המשותפים לבני אותו לאום.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

4. התלמידים יבינו שיש שני סוגים של יסודות משותפים לבני לאום אחד: "יסודות שיוכיים" – יסודות אתניים שאינם פרי בחירה; ו"יסודות פוליטיים" – יסודות שהם פרי בחירה.
 5. התלמידים יבינו שבזהות הלאומית של כל מדינה משולבים יסודות פוליטיים עם יסודות אתניים, ויבינו שהשוני בזהות הלאומית של מדינות נובע מהדגש שכל אחת מהמדינות נותנת לכל אחד מסוגי היסודות האלה. כאשר הדומיננטיים הם היסודות האתניים הזהות היא לאומית אתנית וכאשר הדומיננטיים הם היסודות הפוליטיים הלאומיות היא פוליטית – מדינת כלל אזרחיה.
 6. התלמידים יבינו את ההבדלים בין הגדרת מדינה כ"מדינת-כלל-אזרחיה" לבין הגדרת מדינה כ"מדינת לאום".
 7. התלמידים יכירו דגמים שונים של מדינות: מדינות לאום אתניות ומדינות לאום פוליטיות – מדינת כלל-אזרחיה.
 8. התלמידים יבינו את ההבדל בין "אזרחות" לבין "השתייכות לאומית".
 9. התלמידים יבינו את הקשיים במימוש שאיפתו של כל לאום להגדרה עצמית ולהקמת מדינה ריבונית משלו, ויבינו את הגורמים לכך שבמדינות לאום יש קבוצות מיעוט לאומי שאינן משתייכות לקבוצת הלאום הדומיננטית שהמדינה מזוהה אֶתה.
 10. התלמידים יבינו שמדינת ישראל היא דוגמה למדינת לאום הכוללת קבוצות מיעוט לאומי.
- מושגים מהותיים-מרכזיים:** מדינה ריבונית, לאום אתני, לאום פוליטי, מדינת לאום, מדינת-כלל-אזרחיה, לאומיות, אזרחות, קבוצות מיעוט

פרק ג – מדינת ישראל, גישות שונות

תכנים

מדינה יהודית: גישות שונות.

מטרות

1. התלמידים ידעו שבחברה הישראלית רווחות גישות שונות בדבר אופייה הרצוי של מדינת ישראל.
2. התלמידים יבינו את הקשר בין המושג "לאום אתני" הכולל בתוכו את היסודות: מוצא, דת, שפה, תרבות, היסטוריה, לבין הגישות למדינה יהודית שכל אחת מדגישה יסוד אחד בלאומיות האתנית.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

3. התלמידים ידעו שבשאלת אופייה של מדינת ישראל – **כמדינה יהודית** – רווחות גישות שונות המתבססות על ערכים, אמונות ותפיסות יסוד.
4. התלמידים יבינו שכל אחת מהגישות השונות היא גישה לגיטימית.
5. התלמידים יבינו שהיות ויש הגדרות אחדות ל"מדינה יהודית", וכוח זה יוצר מתחים ובעיות בין החברה הדתית לבין החברה החילונית והמסורתית.
6. התלמידים יבינו ש"מדינת ישראל – מדינת לאום יהודית ודמוקרטית" משמעה מדינה המזוהה עם הרוב היהודי, אך היא גם מדינתם של כל האזרחים הישראלים הלא-יהודים, כולל קבוצות המיעוט: ערבים, דרוזים, צ'רקסים.
7. התלמידים יבינו שהגדרת מדינת ישראל כ"מדינת לאום יהודית" מקשה על האזרחים שאינם יהודים – ערבים, דרוזים וצ'רקסים – להזדהות עם סמלי המדינה ולקבל חלק מחוקיה, למשל חוק השבות.
8. התלמידים יבינו שאין הגדרה אחת מוסכמת למדינה יהודית ולכן נטוש ויכוח בחברה הישראלית באשר להגדרה הרצויה. ושחובה עליהם לכבד את כל בעלי הגישות השונות, גם אם אינם מסכימים לגישה או מתנגדים לה.
9. התלמידים יפתחו סובלנות כלפי גישות השונות מהשקפת עולמם ויכירו בלגיטימיות של כל אחת מהן.

פרק ד – סוגיית הזהות של אזרחי ישראל

תכנים

מהי זהות – מרכיבי זהות

כיצד אזרחי ישראל מגדירים עצמם (יהודים, ערבים, דרוזים)

מטרות

1. התלמידים יבינו שזהות היא מכלול של מרכיבים, חלקם שיוכיים שהאדם "מביא" עמו מלידתו כמו: מוצא ומין, וחלקם נרכשים וניתנים לשינוי כמו: מקצוע, דת ואזרחות.
2. התלמידים יבינו שהאדם מגדיר לעצמו את זהותו באמצעות מרכיבים שונים, בנסיבות שונות ובמעגלים שונים כמו: במשפחה, במקום עבודה, בחברה ובמעגלי עם רשויות השלטון.
3. התלמידים יזהו בזהותם של אזרחי ישראל את המרכיב האזרחי, המרכיב הלאומי והמרכיב הדתי.
4. התלמידים יבינו ש"זהות" משקפת שונות בין בני אדם. בהקשר זה, שונות היא חברה מגוונת המורכבת מפרטים שונים ומקבוצות שונות.
מושגים מהותיים-מרכזיים: זהות, זהות אזרחית, זהות לאומית, זהות דתית.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

פרק ה – מדינת העם היהודי

תכנים

המסגרות המשותפות לישראל והתפוצות

מפת התפוצות

יחסי הגומלין בין מדינת ישראל ובין יהדות התפוצות – המחויבות ההדדית

מטרות

1. התלמידים יבינו שבהכרזת העצמאות נקבע שישראל היא מדינת העם היהודי ושהיא שייכת גם לבני הלאום היהודי החיים מחוץ למדינה ושאינם אזרחי המדינה.
2. התלמידים יבינו את חשיבות חוק השבות שיסודו בהכרזת העצמאות, המבטא את ההכרה בזכותו של כל יהודי לעלות לישראל.
3. התלמידים יבינו את המחויבות ההדדית בין ישראל לבין יהודי התפוצות .

מושגים מהותיים-מרכזיים: תפוצה

פרק ו – מאפייניה של מדינת ישראל כמדינה יהודית

תכנים

סמלי המדינה: ביטוי למדינה יהודית.

מוסדות המדינה: ביטוי למדינה יהודית.

החקיקה במדינת ישראל ביטוי למדינה יהודית.

מטרות

1. התלמידים יבינו שמאפייניה של ישראל כמדינה יהודית באים לידי ביטוי בסמלים, במוסדות ובחקיקה.
2. התלמידים יזהו את הערכים היהודיים בחוקים, בסמלים ובמוסדות המאפיינים את מדינת ישראל כמדינה יהודית.
3. התלמידים יכירו את הטיעונים השונים בוויכוח האם במדינה דמוקרטית חובה שסמלי מדינה רשמיים יבטאו את המשותף לכלל אזרחי המדינה.
4. התלמידים יעריכו את הטיעונים השונים בוויכוח הנ"ל ויגבשו עמדה אישית מנומקת.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

חלק שני: מהי דמוקרטיה?

פרק א – הרעיון הדמוקרטי

תכנים

דמוקרטיה כצורת ממשל

דמוקרטיה כערך כהשקפת עולם וכאורח חיים

המדינה המודרנית: האמנה החברתית (לבחירה)

המדינה הדמוקרטית: גישות שונות – הגישה הליברלית והגישה הסוציאל דמוקרטית

מטרות

1. התלמידים ילמדו ויבינו את המושג "דמוקרטיה" על שתי משמעויותיו: דמוקרטיה כצורת ממשל – דמוקרטיה ניהולית; ודמוקרטיה כערך – כהשקפת עולם וכאורח חיים.
2. התלמידים יבינו שדמוקרטיה היא מכלול של עקרונות וערכים.
3. התלמידים יבינו שיש עקרונות וערכים הכרחיים, שבלעדיהם דמוקרטיה אינה יכולה להתקיים – לא כצורת ממשל ולא כערך.
4. התלמידים יבינו שדמוקרטיה כצורת ממשל – דמוקרטיה ניהולית מכילה ערכים ועקרונות הכרחיים בלבד.
5. התלמידים יבינו שדמוקרטיה כערך מבטאת מחויבות לערכים ולעקרונות ההומניסטיים, נוסף לעקרונות ולערכים ההכרחיים לקיומה של דמוקרטיה כצורת ממשל.
6. התלמידים יבינו שביסוד הרעיון הדמוקרטי עומד האדם ולא גורם אחר – אדם שנולד חופשי ושווה זכויות לכל אדם אחר, ולכן יש לו זכויות טבעיות מיום היוולדו.
7. התלמידים יבינו את רעיון "האמנה החברתית" שעליו מיוסדת המדינה המודרנית. לפיו, המדינה היא פרי החלטה של בני אדם להתאגד יחד מתוך הסכמה ולבנות מסגרת מדינית שתפעל על פי כללים ושיובטחו בה חירויות האדם.
8. התלמידים יבינו שיש הגדרות שונות ל"מדינה דמוקרטית", ובכל הגדרה מודגשים ערכים ועקרונות דמוקרטיים שונים.
9. התלמידים יבינו שהשוני בין מדינות דמוקרטיות מתבטא במידה שבה כל אחת מהן מדגישה את הערכים ההומניסטיים-הדמוקרטיים המתגשמים בה. לכן יש מודלים שונים של מדינות דמוקרטיות.
10. התלמידים יבינו שהגדרות שונות משקפות גישות שונות לדמוקרטיה.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

11. התלמידים יכירו שתי גישות של מדינה דמוקרטית בתחום של מדיניות כלכלית-חברתית: הגישה הליברלית המדגישה את ערך החירות, והגישה הסוציאל-דמוקרטית המדגישה את ערך השוויון.
12. התלמידים יבינו שהשוני בין שתי הגישות נובע מהמשקל שכל אחת מייחדת לחירות ולשוויון בתחום הכלכלי-חברתי.
13. התלמידים יבינו את המתח הקיים בין **חירות לשוויון** כפי שהוא בא לידי ביטוי בגישה הליברלית ובגישה הסוציאל-דמוקרטית.
14. התלמידים יעמדו על השווה והשונה בין הגישה הליברלית לבין הגישה הסוציאל-דמוקרטית.

מושגים מהותיים-מרכזיים: דמוקרטיה כצורת ממשל, דמוקרטיה כערך, האדם כערך מרכזי, זכויות טבעיות, אמנה חברתית.

פרק ב – עקרונות המשטר הדמוקרטי

עקרון שלטון העם

תכנים

- שלטון העם- העיקרון ומשמעותו.
- שלטון העם – דמוקרטיה ייצוגית - בצורות ממשל ייצוגיות (פרלמנטרי, נשיאותי, מעורב)
- ההשתתפות הפוליטית של האזרחים.
- שלטון העם – דמוקרטיה ישירה – משאל עם .

מטרות

1. התלמידים יבינו שהמדינה הדמוקרטית שבה אנו דנים בשיעורי האזרחות היא פרי רעיון "האמנה החברתית": הריבון השליט בה הוא העם.
2. התלמידים יבינו שמתוקף האמנה החברתית, האזרחים מוסרים מרצון ובהסכמה את מוסרות השלטון – בתנאים מסוימים ולתקופת זמן מוגבלת – לידי נציגיהם.
3. התלמידים יבינו שבמושג "עם" בעקרון "שלטון העם" מתכוונים לכלל האזרחים במדינה – לכל הפרטים והקבוצות, לרוב ולמיעוט במדינה – ולא למושג "עם" במובן של לאום אתני.
4. התלמידים יבינו שעקרון שלטון העם הוא תנאי הכרחי לקיום דמוקרטיה, אך בלתי מספיק, שכן בצד כל עיקרון דמוקרטי חייבים להתקיים עקרונות דמוקרטיים נוספים.

* ראו מאמר מאת ישעיהו תדמור, "ערכים דמוקרטיים – הבחנות מושגיות", עמ' 139-143 בספר זה.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

5. התלמידים יבינו ששלטון העם במדינה הדמוקרטית בא לידי ביטוי בהשתתפות הפוליטית של האזרחים ויבחינו בין הרמות השונות של השתתפות פוליטית.
 6. התלמידים יבינו ששלטון העם יכול לבוא לידי ביטוי באופן ישיר – "דמוקרטיה ישירה", במשאל עם; או באופן עקיף – "דמוקרטיה עקיפה", "דמוקרטיה ייצוגית"; ובצורות ממשל שונות, כמו ממשל נשיאותי, משטר פרלמנטרי או ממשל מעורב. ויבינו מדוע רוב המדינות הדמוקרטיות הן דמוקרטיות עקיפות-ייצוגיות.
 7. התלמידים יבינו שב"דמוקרטיה ישירה" האזרח משתתף בתהליך קבלת ההחלטות, ואילו ב"דמוקרטיה ייצוגית" רק נציגי העם הנבחרים משתתפים בתהליך קבלת ההחלטות.
 8. התלמידים יבינו שגם במדינות שבהן מתקיימת דמוקרטיה ייצוגית, אפשר לבטא דמוקרטיה ישירה, למשל באמצעות משאל עם.
 9. התלמידים יבינו שבדמוקרטיה ייצוגית, שבה מקבלי החלטות וקובעי המדיניות הם קבוצה קטנה, יש לעובדה זו השלכות על מידת ריבונותו של העם. בעקבות כך הם יבינו את חשיבות ההשתתפות האזרחית-הפוליטית של כלל האזרחים במדינה לחיזוק ריבונות העם.
- מושגים מהותיים-מרכזיים:** עם, ריבונות העם, דמוקרטיה ישירה, דמוקרטיה עקיפה-ייצוגית, משאל עם, ממשל פרלמנטרי, ממשל נשיאותי, ממשל מעורב, השתתפות אזרחית.

עקרון הפלורליזם, סובלנות והסכמיות

תכנים

פלורליזם - העיקרון ומשמעותו.

פלורליזם – ביטוי במדינה הדמוקרטית.

סובלנות – העיקרון, משמעותו וחשיבותו במדינה הדמוקרטית.

הסכמיות – העיקרון, משמעותו וחשיבותו במדינה הדמוקרטית

מטרות

פלורליזם

1. התלמידים יבינו כי פלורליזם מבטא את המובן המהותי והערכי של הדמוקרטיה והוא ערך מרכזי במדינה דמוקרטית.
2. התלמידים יבינו כי עקרון הפלורליזם משמעו הכרה בשונות של הפרטים והקבוצות במדינה וכן הכרה בלגיטימציה של כל קבוצה לשמור על ייחודה ועל השונות שלה ולפעול בהתאם להשקפת עולמה.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

3. התלמידים יבינו כי תנאי למימוש עקרון "הפלורליזם הוא הכרת המדינה בעיקרון זה, הכרה שבאה לידי ביטוי גם בחקיקה.
4. התלמידים יבינו שתנאי למימוש עקרון הפלורליזם במדינה הוא אימוץ הסובלנות כערך על ידי השלטון, החברה וכל אחד מהפרטים בחברה.
5. התלמידים יבינו שמיימוש עקרון הפלורליזם אינו מוחלט, שכן חייבים להתקיים עקרונות דמוקרטיים נוספים כמו הכרעת הרוב והסכמיות.

סובלנות

1. התלמידים יבינו ש**סובלנות** נובעת מההכרה בכבודו של האדם כערך ובזכותו להיות שונה מאחרים. על כן חובה עלינו כבני אדם לנהוג סובלנות בכל אדם.
2. התלמידים יבינו ש**סובלנות** משמעה אימוץ צורת התנהגות המכבדת כל אדם באשר הוא אדם, סובלת את דעותיו ואת השקפת עולמו גם כאשר הן מעוררות התנגדות, כעס ואי-נוחות.
3. התלמידים יבינו שאימוץ **סובלנות** כערך הוא תנאי למימוש עקרונות דמוקרטיים במובן המהותי כמו **פלורליזם, חירויות האדם וזכויותיו, זכויות של קבוצה – זכויות של מיעוט**.
4. התלמידים יפנימו את המחויבות להתנהגות סובלנית בבית הספר ומחוצה לו כדי לשפר את אקלים הכיתה, בית הספר והחברה.

הסכמיות

1. התלמידים יבינו כי תנאי לחיים יחד במדינה ולמימוש עקרון הפלורליזם הוא הסכמה רחבה בין הפרטים והקבוצות בחברה – בינם לבין עצמם ובינם לבין רשויות השלטון במדינה – על כללי המשחק (הסדרים) שהחברה קובעת ועל נושאים מהותיים.
2. התלמידים יבינו כיצד ה**הסכמיות** נגזרת מרעיון "האמנה החברתית" הנובע הוא עצמו מהרעיונות ההומניסטיים המכירים בערך האדם ובמרכזיותו.
3. התלמידים יבינו שהן הסכמיות והן האמנה החברתית מבטאות נכונות לויתור.
4. התלמידים יבינו שבהיעדר הסכמיות בין הפרטים והקבוצות בחברה לבין רשויות השלטון (על כללי המשחק, הערכים ונושאים מהותיים), נשקפת סכנת אנרכיה במדינה.
5. התלמידים יבינו שתנאי הכרחי לקיום עקרון הפלורליזם במדינה דמוקרטית הוא הסכמה על נושאים מרכזיים ועל כללי המשחק.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

6. התלמידים יבינו שההסכמיות יכולה להתבטא ברמות שונות בתחומים שונים.
7. התלמידים יבינו שיש זיקה בין מידת ההסכמיות לבין רמת היציבות של המשטר; ככל שרמת ההסכמיות במדינה עולה, היציבות גדלה.
8. התלמידים ידעו להבחין בין **ביטויים לגיטימיים של אי-הסכמה** במשטר דמוקרטי לבין **ביטויים של אי-הסכמה שאינם לגיטימיים** במדינה דמוקרטית.
9. התלמידים יבינו ששימוש בביטויים של אי-הסכמה שאינם לגיטימיים מסכן את הדמוקרטיה ואת יציבות המשטר.

מושגים מהותיים-מרכזיים: פלורליזם, סובלנות, הסכמיות, הסדר, הסכמה רחבה.

עקרון הכרעת הרוב

תכנים

העיקרון, משמעותו, וחשיבותו במדינה דמוקרטית.
ביטוי במדינה הדמוקרטית.

מטרות

1. התלמידים יבינו **שעקרון "הכרעת הרוב"** הוא אחד מכללי המשחק הדמוקרטי. לפיו, הכרעות פוליטיות והכרעות בין חילוקי דעות יתקבלו בדרכי שלום, לאחר משא ומתן, בדרך של הכרעת הרוב. כלומר, הכרעת הרוב היא אמצעי להכרעת ויכוח.
2. התלמידים יבינו **שעקרון "הכרעת רוב"** במדינה דמוקרטית הוא לגיטימי כל עוד אינו **שולל** באופן מוחלט את **עקרון "זכויות האדם והאזרח"** ואינו שולל מהמיעוטים את הייצוג בבית הנבחרים ואת זכותם להיאבק על דעותיהם.
3. התלמידים יבחינו בהבדל בין **"הכרעת רוב לגיטימית"** לבין **"הכרעת רוב לא-לגיטימית"** במדינה דמוקרטית.
4. התלמידים יבינו ש**"הכרעת רוב לא-לגיטימית"** משמעה שהרוב מפר את כללי המשחק הדמוקרטי: מבטל את הבחירות הדמוקרטיות, את חופש ההתארגנות לכול, את חופש הביטוי ואת חופש ההפגנה, ועל ידי כך שולל מהמיעוט את האפשרות לשכנע את הציבור בעמדתו.
5. התלמידים יבינו **שעקרון "הכרעת הרוב"** בא לידי ביטוי בעקרונות דמוקרטיים כמו: **"שלטון העם"**, **"הגבלת השלטון"**, **"בחירות"**.
6. התלמידים יבינו **שעקרון "הכרעת הרוב"** בא לידי ביטוי בדרכים אחדות: בחירות, הצבעה בנושאים שונים בפרלמנט ובממשלה, הכרעות בבתי משפט ועוד.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

7. התלמידים יבינו כי מצב של **רוב ומיעוט** אינו מצב קבוע; הוא בר-שינוי והוא תלוי-זמן ותלוי-נושא.

מושגים מהותיים-מרכזיים: הכרעת רוב

עקרון זכויות האדם והאזרח

תכנים

זכויות האדם - הזכויות הטבעיות

- ערך כבוד האדם כמקור לכל הזכויות
- פירוט הזכויות הטבעיות משמעות כל אחת והנגזרות של כל אחת מהזכויות.
- הקשר בין זכות וחובה.
- ההגנה על זכויות האדם.
- זכויות חברתיות- פירוט הזכויות ומשמעותן .
- הויכוח במדינה הדמוקרטית באשר למחויבות המדינה לממש את הזכויות החברתיות.
- התנגשויות ואיזונים בין זכויות.
- זכויות מיעוטים: זכויות קבוצה.

מטרות

1. התלמידים יבינו שזכויות האדם והאזרח הן זכויות טבעיות השייכות לאדם באשר הוא אדם. הן אינן מוענקות לאדם על ידי השלטון ואינן ניתנות לביטול.
2. התלמידים יבינו שעקרון זכויות האדם מקורו ברעיונות הומניסטיים, שלפיהם לכל בן אנוש זכויות טבעיות, ללא קשר לדתו, לצבע עורו או למינו.
3. התלמידים ידעו שערך **כבוד האדם** הוא המקור לכל זכויות האדם, ויבינו שרעיון זכויות האדם מבוסס על הרצון להבטיח קיום אנושי בכבוד לכל בני האדם ולמנוע פגיעה בזכויותיהם הטבעיות.
4. התלמידים ידעו ש**זכויות האזרח** הן חלק מזכויות האדם הטבעיות, ויבינו שייחודן של זכויות האזרח הוא בהיותן מגדירות את זכויותיו של האדם כאזרח במדינתו.
5. התלמידים יבינו שלכל אחת מזכויות היסוד המרכזיות: לחיים, לחירות, לשוויון, לקניין, לכבוד ולהליך הוגן – יש משמעויות שונות הבאות לידי ביטוי בזכויות הנגזרות מכל אחת מהן.
6. התלמידים יכירו ויבינו את המשמעות של כל אחת מזכויות היסוד המרכזיות ואת נגזרותיהן וידעו לזהותן: למשל, "הזכות לחירות" והנגזרת – "חופש תנועה".

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

7. התלמידים יבינו כי בצד ההכרה ב**זכויות הטבעיות** של כל אדם באשר הוא אדם, יש להכיר ב**חובות** החלות על כל אדם כאדם וכאזרח.
8. התלמידים יבחינו בין **חובות האדם** כאדם לבין **חובות האדם כאזרח**.
התלמידים יבינו שכבני אדם וכאזרחים, נוסף על חובותיהם הנובעות מתוקף חוק, יש להם גם חובות מוסריות ביחסם לזולת הנובעות מהיותם בני אדם; וכן חובות אזרחיות ביחסם לחברה, לפוליטיקה ולמדינה הנובעות מהיותם אזרחי המדינה.
9. התלמידים יבינו שלכל אדם הזכות לממש את זכויותיו הטבעיות ללא התניה במילוי חובות כלשהן שאין להן קשר לזכות עצמה.
10. התלמידים יבינו שזכויות האדם והאזרח אינן זכויות מוחלטות: הן מתנגשות בין לבין עצמן ובינן לבין ערכים, יעדים ואינטרסים של החברה, ולכן זכויות אלה הן יחסיות במהותן.
11. התלמידים יבינו כי מימוש זכויות האדם והאזרח וההגנה עליהן הם תנאי הכרחי לקיומה של הדמוקרטיה במובן המהותי.
12. התלמידים יבינו שבכל מדינה דמוקרטית יש חוקים, מנגנונים ומוסדות (כמו בתי משפט וארגוני מתנדבים), שתפקידם לדאוג למימוש זכויות האדם והאזרח ולהגן עליהן.
13. התלמידים יבינו שההכרה בזכויות האדם היא פרי מאבקים ותוצר של התפתחות היסטורית. על כן ההכרה בזכויות הטבעיות היא תהליך דינמי מתפתח, תלוי-חברה ותלוי-זמן הנמשך גם כיום.
14. התלמידים יבינו שכדי לממש את השוויון במובן המהותי, נוקטים מדיניות של הבחנה או העדפה מתקנת.

זכויות חברתיות

1. התלמידים יכירו את הזכויות החברתיות.
2. התלמידים יבינו שזכויות חברתיות מוענקות על ידי המדינה ליחיד, בשונה מזכויות אדם ואזרח שהן זכויות טבעיות של האדם באשר הוא אדם, שהמדינה אינה מעניקה אלא מחויבת להגן עליהן ולממשן.
3. התלמידים יבינו שיש ויכוח במדינה דמוקרטית באשר למחויבות המדינה לממש את הזכויות החברתיות.
4. התלמידים יבינו שהוויכוח בנושא הזכויות החברתיות נובע מההכרה בערך "כבוד האדם", שלפיו לכל אדם נדרשת רמת חיים בסיסית כדי לחיות כאדם חופשי, המסוגל לחשוב ולקבל החלטות רציונליות, להעריך ולבקר את השלטון.
5. התלמידים יבינו שיש ויכוח בשאלה "מהי רמת חיים בסיסית הדרושה לשמור על כבוד האדם".
6. התלמידים ידונו ויגבשו עמדה בשאלה "מה צריך להיכלל ברמת חיים בסיסית".

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

זכויות מיעוטים-זכויות קבוצה

1. התלמידים יבינו ש**זכויות מיעוטים** הן זכויות של קבוצות הרוצות לשמור על זהותן הייחודית בשונה מזהותה של רוב האוכלוסייה במדינה. לדוגמה: קבוצה לאומית, קבוצה תרבותית, קבוצה דתית, קבוצה אתנית.
 2. התלמידים יכירו את זכויות הקבוצה השונות ויבחינו בינן לבין זכויות אדם ואזרח.
 3. התלמידים יבינו ש**זכויות קבוצה** מוענקות לאדם רק מתוקף היותו חלק מקבוצה ולא מעצם היותו אדם, שכן זכויות אלה אמורות לשמור על זהותה הייחודית של הקבוצה.
 4. התלמידים יבינו ש**זכויות קבוצה** מוענקות לקבוצות מיעוט על ידי שלטונות המדינה בהתאם להשקפת העולם ולאיינטרסים של השלטון; ומכאן גם יבינו שלא כל המדינות מכירות ב**זכויות קבוצה**.
 5. התלמידים יבינו שהקשר בין **זכויות קבוצה** לזכויות האדם והאזרח הוא **הזכות לחירות**, כי לכל אדם החירות להחליט אם הוא רוצה ליהנות מזכויות הקבוצה אליה הוא משתייך.
 6. התלמידים יבינו את ההבדל בין זכויות קבוצה שמטרתן לשמור על הזהות הייחודית של הקבוצה, לבין זכויות אדם ואזרח שהן זכויות אוניברסליות ושייכות לכל אדם ואדם כפרט ולא כחלק מקבוצה.
 7. התלמידים יבינו שלעתים קבוצות בחברה מתארגנות כדי להשיג שוויון (לדוגמה: נכים, נשים, שחורים). אולם קבוצות אלו אינן מתארגנות להשגת זכויות ייחודיות כדי לשמור על ייחודן, אלא על מנת להשיג שוויון לפרטים בקבוצה. לכן במקרה זה מדובר בזכויות אדם ואזרח ולא בזכויות קבוצה-זכויות מיעוט.
- מושגים מהותיים-מרכזיים:** זכויות טבעיות – זכויות יסוד, זכויות אדם, זכויות אזרח, אפליה פסולה, הבחנה, העדפה מתקנת, זכויות חברתיות, רמת חיים, זכויות קבוצה.

פרק ד – עקרון הגבלת השלטון

תכנים

- השלטון במדינה דמוקרטית- שלטון אחראי המחויב ולפעול לטובת הציבור, להבטיח את הזכויות והצרכים של הפרטים והחברה במדינה על פי התפיסה של האמנה החברתית.
- המשמעות של שלטון לגיטימי והחשיבות של הכרת הציבור בשלטון כשלטון לגיטימי במדינה דמוקרטית.
- עקרון הגבלת השלטון – משמעותו וחשיבותו.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

הפרדת רשויות – משמעותו וחיבתו להגבלת השלטון.
בחירות דמוקרטיות – מאפייניהן וחיבתן להגבלת השלטון.
הזכות לבחור ולהיבחר – זכויות יסוד.
שיטות בחירות (לבחירה).
מנגנוני פיקוח וביקורת - פורמליים ובלתי פורמליים.
חוקה משמעותה וחיבתה במדינה דמוקרטית.

מטרות

1. התלמידים יבינו את תפקידו של השלטון במדינה דמוקרטית, שלטון אחראי המחויב לפעול לטובת הציבור, להבטיח את הזכויות והצרכים של הפרטים והחברה במדינה על פי התפיסה של האמנה החברתית.
2. התלמידים יבינו את חשיבותו של **עקרון "הגבלת השלטון"** שנועד להגביל את העצמה המרוכזת בידי השלטון ולמנוע ממנו לפעול בדרך של עריצות, שרירותיות ופגיעה בזכויות האדם והאזרח.
3. התלמידים יבינו שלשלטון כוח ושליטה על משאבים רבים, ושיש סכנה שהשלטון יעשה שימוש בכוח זה לטובת יחידים וקבוצות שיש לו זיקה אישית אליהם; או שהוא עלול לעשות שימוש בהם לטובתו-הוא ולא לטובת המדינה והחברה.
4. התלמידים יבינו שהמושג **"שלטון"** כולל: חברי כנסת, שופטים, שרים, ראשי רשויות מקומיות, הדרג המינהלי הפקידותי – עובדי ציבור הפועלים במשרדי הממשלה, בחברות הממשלתיות ובכל הגופים הביצועיים השייכים לממשלה ולרשויות המקומיות.
5. התלמידים ינתחו ויעריכו דוגמאות שונות המשקפות פעולות של רשויות השלטון, וישוו בין פעולות המכוונות לטובת הפרטים והחברה לבין פעולות שאינן מכוונות לטובת הפרטים, אלא לאינטרסים של הנבחרים הפועלים ברשויות השלטון. זאת, כדי שיהיו מסוגלים להעריך ולבקר את נורמות ההתנהגות של נבחרים וצבור ועובדי ציבור, המייצגים והמשרתים את כלל האזרחים.
6. התלמידים יבינו שהפרדת רשויות, בחירות דמוקרטיות וקביעת חוקה נועדו להגביל את השלטון. התלמידים יבדקו אם כל אחד מהאמצעים האלה אכן מגביל את השלטון ובמה הוא מגביל אותו.
7. התלמידים יבינו שכל אחד מהאמצעים להגבלת השלטון הוא תנאי הכרחי לקיום דמוקרטיה, אך כשהוא לעצמו אינו תנאי מספיק.
8. התלמידים יבינו שהכוח שהעם במדינה דמוקרטית נותן לשלטון הוא מוגבל באמצעות מנגנוני פיקוח וביקורת: ביקורת מוסדית פורמלית וביקורת בלתי-פורמלית.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

9. התלמידים יבינו שציבור האזרחים, שהם הריבון במדינה דמוקרטית, אמורים לעקוב אחר מעשי המנהיגים כדי להבטיח שהריבונות תישאר בידי הציבור ולדרוש מהם דין וחשבון על החלטותיהם ופעולותיהם.

10. התלמידים יבינו שמחובתם האזרחית למחות נגד החלטות שלטוניות הנראות להם בלתי ראויות, בתנאי שהמחאה תיעשה במסגרת החוק ועל פי כללי המשחק הדמוקרטי.

הפרדת רשויות

1. התלמידים יבינו **שעקרון "שלטון העם"** בא לידי ביטוי בהעברת מוסרות השלטון מהעם לנציגיו ברשויות השלטון.

2. התלמידים יבינו את חשיבות **הפרדת הרשויות** להבטחת חירותו של האזרח מפני עריצות השלטון.

3. התלמידים יבינו **שעקרון "הפרדת הרשויות"** אין משמעו הפרדה מוחלטת בין הרשויות. הרשויות קשורות זו בזו בהתאם לחוק, ומתקיימים ביניהן יחסי איזון, ריסון ובקרה.

4. התלמידים יכירו צורות שונות של הפרדת רשויות במדינות שנהוגות בהן דמוקרטיה שונות – דמוקרטיה פרלמנטרית או דמוקרטיה נשיאותית – ויבינו כיצד הפרדת הרשויות מגבילה את השלטון בכל סוג של מדינה דמוקרטית.

בחירות דמוקרטיות

1. התלמידים יבינו שהבחירות הן הליך מרכזי במשטר דמוקרטי והן תנאי הכרחי לקיומה של דמוקרטיה.

2. התלמידים יבינו שבהליך הבחירות באים לידי ביטוי עקרונות דמוקרטיים מרכזיים כמו: שלטון העם, זכויות האדם והאזרח, הסכמה רחבה על כללי המשחק, פלורליזם.

3. התלמידים יבינו שבבחירות דמוקרטיות, כל אזרח מממש את זכות היסוד הפוליטית לבחור ולהיבחר שהיא חלק מזכויות האדם והאזרח הטבעיות.

4. התלמידים יבינו שמימוש הערכים של חירות ושוויון הוא תנאי הכרחי לקיומה של מערכת בחירות דמוקרטית.

5. התלמידים יבינו בין תנאים הכרחיים לבחירות דמוקרטיות לבין מאפיינים של שיטות בחירה שונות.

6. התלמידים יבינו כיצד בחירות דמוקרטיות מגבילות את השלטון.

7. התלמידים ידעו שקיימות שיטות בחירה שונות, יבינו שבכל שיטה יש ביטוי לערכים ולאיינטרסים של החברה ושכל חברה בוחרת לעצמה את שיטת הבחירות המתאימה לה וקובעת אותה בחוק.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

8. התלמידים יבינו ששיטות הבחירה השונות מנסות ליצור איזון בין עקרון הייצוגיות של הבוחרים לבין האינטרס הציבורי של יציבות השלטון הנבחר ויעילות תפקודו. (רשות)
9. התלמידים יכירו שיטות בחירה שונות: שיטת הבחירות הרובית, שיטת הבחירות היחסית, השיטה המעורבת. (רשות)
10. התלמידים יבינו את היתרונות והחסרונות של כל שיטה. (רשות)
11. התלמידים יבינו שההבדל בין שיטות בחירות במדינות השונות נובע מהמשקל שכל מדינה נותנת לעקרון הייצוגיות וליציבות השלטון. (רשות)

מנגנוני פיקוח וביקורת

1. התלמידים יבינו שיש שני סוגים של מנגנוני פיקוח וביקורת על השלטון: מנגנונים מוסדיים-פורמליים הפועלים מכוח חוק, מנגנונים בלתי-פורמליים הפועלים מכוח יזמה של אזרחים וקבוצות.
2. התלמידים יבינו את חשיבותו של כל אחד מהמנגנונים להגבלת השלטון וידעו כיצד כל מנגנון מגביל את השלטון.
3. התלמידים יבינו מדוע נחוצים במדינה דמוקרטית מנגנוני פיקוח בלתי-פורמליים לצד מנגנוני פיקוח פורמליים.

חוקה

1. התלמידים ידעו מהי חוקה וכירו את מאפייניה.
2. התלמידים ידעו ויבינו מהם תפקידי חוקה במדינה דמוקרטית ואת חשיבותה.
3. התלמידים יבינו מדוע לחוקה מעמד מיוחד ויבינו את ההבדל בין מעמדו של חוק רגיל לבין מעמד של חוקה.
4. התלמידים ילמדו ויבינו את ההבדלים בין חוקה פורמלית לחוקה מטריאלית.
5. התלמידים יבינו שחוקה מבטאת את ההסכמיות.
6. התלמידים יבינו שקיומה של חוקה הוא תנאי חשוב אך בלתי מספיק לקיום משטר דמוקרטי.

מושגים מהותיים-מרכזיים: מנגנון פיקוח מוסדי-פורמלי, מנגנון פיקוח וביקורת בלתי-פורמלי, שיטת בחירות יחסית, שיטת בחירות רובית, שיטת בחירות מעורבת, חוקה פורמלית, חוקה מטריאלית.

פרק ה – עקרון שלטון החוק במדינה דמוקרטית

תכנים

- שלטון החוק במובן הפורמלי ובמובן המהותי.
- חשיבותו של שלטון החוק במדינה הדמוקרטית.
- גבולות הציות לחוק במשטר דמוקרטי.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

מטרות

1. התלמידים יבינו **שלטון החוק** במדינה דמוקרטית מבטא את **האמנה החברתית** בין כלל אזרחי המדינה, שכן החוק הוא ביטוי להסכמה על כללי המשחק בין האזרחים לבין השלטון.
2. התלמידים יבינו שבמדינה דמוקרטית מודרנית, מקור החוק הוא העם (כל האזרחים), והחוק נחקק על ידי נציגי העם במוסדות השלטון הנבחרים.
3. התלמידים יבינו שבמדינה דמוקרטית, החוק הוא עליון. המשתמע מעיקרון זה הוא **שרשויות השלטון**, כמו שאר **האזרחים**, שוות בפני החוק, כפופות לחוק ומחויבות לציית לחוק.
4. התלמידים יבינו שלטון החוק במדינה דמוקרטית משמעו חובת האזרחים לציית לחוקים שהתקבלו בהסכמה – בהליך דמוקרטי.
5. התלמידים יבינו שבמשטר דמוקרטי, התכנים של החוקים אמורים לשקף את העקרונות ואת הערכים הדמוקרטיים.
6. התלמידים יבינו את הקשר בין **שלטון החוק** לבין עקרונות דמוקרטיים אחרים כמו: **הסכמיות, שלטון העם, פלורליזם, זכות לשוויון, עקרון הכרעת הרוב** ועקרון **הגבלת השלטון**.
7. התלמידים יבינו בין שלטון חוק במדינה דמוקרטית במובן הפורמלי לבין שלטון החוק במובן המהותי.
8. התלמידים ידעו להבחין בין הסוגים השונים של עבריינויות (השווה והשונה): פלילית, שלטונית, אידיאולוגית.
9. התלמידים יבינו את המשמעות של אי-ציות לחוק מטעמי מצפון.
10. התלמידים יבינו שיש מדינות דמוקרטיות המכירות בזכותו של אדם לא לציית לחוק מטעמי מצפון ואינן רואות בו עבריין.
11. התלמידים יתמודדו עם הדילמה "האם מדינה צריכה להכיר בסרבנות מצפונית" ויבינו מדוע יש מדינות המכירות בסירוב מטעמי מצפון.
12. התלמידים יבינו את חשיבות הציות לחוק ואת הסכנה הנשקפת לחברה ולמדינה מעבריינות פלילית, אידיאולוגית, שלטונית.
13. התלמידים יבינו מהי "פקודה בלתי חוקית בעליל" ואת משמעות המושג "בעליל" – באופן מובהק, ברור, חד-משמעי. כלומר, שפקודה בלתי חוקית בעליל היא פקודה שאין ויכוח לגבי אי-חוקיותה, וכל אדם רואה בבהירות איך היא נוגדת במובהק את הערכים ההומניסטיים.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

14. התלמידים ידעו ויבינו את ההבחנות בין **פקודה בלתי-חוקית לבין פקודה בלתי-חוקית בעליל**.

15. מדוגמאות בתקשורת הכתובה והמשודרת, התלמידים ידעו לזהות סוגים שונים של עבריינות (פלילית, אידיאולוגית, שלטונית), אי-ציות מטעמי מצפון, פקודה בלתי חוקית ופקודה בלתי חוקית בעליל.

16. התלמידים יבינו את ההבדל בין שלטון החוק במדינה דמוקרטית לבין שלטון החוק במדינה לא-דמוקרטית.

מושגים מהותיים-מרכזיים: שלטון החוק במובן המהותי, שלטון החוק במובן הפורמלי, חובת הציות לחוק, עבריינות פלילית, עבריינות אידיאולוגית, עבריינות שלטונית, אי-ציות מטעמי מצפון – סרבנות מצפונית, פקודה בלתי חוקית, פקודה בלתי חוקית בעליל.

פרק ו – גבולות בדמוקרטיה

תכנים

זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה.

בטחון ודמוקרטיה.

מטרות

1. התלמידים יבינו שבמקרים חריגים הכרח להשתמש באמצעים לא-דמוקרטיים הפוגעים בחירויות אזרח ובעקרונות הדמוקרטיה, אם כדי להגן על הדמוקרטיה מפני קבוצות אנטי-דמוקרטיות המסכנות את המשך קיומה, או כאשר נשקפת סכנה לביטחון המדינה – דמוקרטיה מתגוננת.

2. התלמידים ידעו ויבינו את הסכנות האורבות לדמוקרטיה ולערכיה באימוץ התפיסה של דמוקרטיה מתגוננת.

3. התלמידים יכירו דוגמאות בתחום החקיקה הפוגעות בזכויות אדם, שמופעלות בעתות חירום ובעתות מלחמה כאשר נשקפת סכנה לביטחון המדינה. דוגמאות אלה מבטאות את גישת "הדמוקרטיה המתגוננת".

מושגים מהותיים-מרכזיים: דמוקרטיה מתגוננת, מעצר מנהלי.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

פרק ז – למה דמוקרטי?

תכנים

הדמוקרטיה- צירוף של ערכים ועקרונות שכל עקרון הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק. מדוע עדיפה הדמוקרטיה על פני משטרים לא דמוקרטיים.

מטרות

1. התלמידים יבינו את משמעות ההיגד: "כל עיקרון דמוקרטי הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק".
2. התלמידים יבינו שדמוקרטיה היא צירוף של כל העקרונות, ומכאן מורכבותה.
3. התלמידים יבינו שהמדינות הדמוקרטיות השונות מיישמות את העקרונות הדמוקרטיים באופן שונה.
4. התלמידים יעלו נקודות לדיון ויבהירו לעצמם במה עדיפה הדמוקרטיה על פני משטרים לא-דמוקרטיים.

מושגים מהותיים-מרכזיים: תנאי הכרחי אך לא מספיק.

חלק שלישי - המשטר והפוליטיקה בישראל

פרק א – היסודות החוקתיים של מדינת ישראל

תכנים

הכרזת העצמאות – יסוד חוקתי.

סוגיית החוקה בישראל.

- מדוע אין חוקה

- חוקי היסוד : חוקה בהתהוותה.

אזרחות בישראל

- חוק השבות

- אזרחות והתאזרחות בישראל.

מטרות

1. התלמידים יבינו שיסודות חוקתיים הם עקרונות היסוד של המשטר והחברה, המבטאים את הערכים והעקרונות שהחברה מעוניינת לחיות על פיהם. יסודות אלה קובעים את צביונה של המדינה ומנחים את רשויות השלטון בעבודתן.
2. התלמידים ידעו שבישראל, כמו בכל מדינה, יש יסודות חוקתיים נוסף לחקיקה הרגילה.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

3. התלמידים יכירו את היסודות החוקתיים בישראל – הכרזת העצמאות, חוקי היסוד, חוק השבות וחוק האזרחות – ויבינו שגם בהיעדר חוקה יש למדינת ישראל יסודות חוקתיים.
4. התלמידים יבינו את חשיבותה של הכרזת העצמאות כמסמך חוקתי המדריך ומכוון את רשויות השלטון בעבודתן.
5. התלמידים יכירו את נושא מעמדה המשפטי של הכרזת העצמאות מאז קום המדינה.
6. התלמידים יכירו את הטיעונים **בעד ונגד** נחיצותה של חוקה פורמלית בישראל ויבינו את טיבה של הצעת הפשרה – **חוקי יסוד**.
7. התלמידים יבינו שהוויכוח על כינון חוקה משקף חלק מהגישות השונות הקיימות בחברה לגבי **אופייה הרצוי של מדינת ישראל**.
8. התלמידים ידעו להבחין בהבדלים בין **חוק יסוד** לבין הוראת חוק רגילה על פי המאפיינים: מעמד, תוכן וצורה.
9. התלמידים יבינו שחוק רגיל צריך להיות בהלימה לחוק יסוד ואסור שישתור חוק יסוד.
10. התלמידים יכירו את חוקי היסוד בישראל, יבחנו את המאפיינים החוקתיים – תוכן, מעמד וצורה – בכל אחד מהחוקים ויבינו שבחוקי היסוד מעוגנים הערכים, הנורמות והכללים של המשטר בישראל.
11. התלמידים יבינו מדוע **חוק השבות וחוק האזרחות** הם חלק מהיסודות החוקתיים של מדינת ישראל.
12. התלמידים יבינו את טיעוני הצדדים בוויכוח האם **חוק השבות** הוא **חוק מבחין** או **חוק מפלה** ויגבשו את עמדתם בסוגיה זו.
13. התלמידים יבינו שהמושג "אזרחות" משמעו מערכת היחסים שבין היחיד והחברה למדינה ובין הפרטים בינם לבין עצמם – מערכת יחסים המתנהלת על פי כללים מוסכמים.
14. התלמידים יבינו שבמושג "אזרחות" יש ביטוי לרעיון האמנה החברתית שלפיו החברה והמדינה הם פרי הסכמה בין בני אדם – בינם לבין עצמם ובינם לבין המדינה.
15. התלמידים יבינו את המובנים השונים של מחויבות האזרחים כלפי המדינה והחברה.
16. התלמידים יבינו שחובות האזרחים בישראל, כמו בכל מדינה דמוקרטית, נועדו לממש זכויות. לדוגמה: תשלום מסים נועד להבטיח את רווחת האזרחים, שירות ביטחון נועד להבטיח ולהגן על הזכות לחיים ולביטחון.
17. התלמידים יכירו את התנאים לזכאות לאזרחות על פי חוק האזרחות הישראלי ויבחינו בין התנאים לקבלת אזרחות המבטאים את היות ישראל מדינת לאום יהודית, לבין התנאים לקבלת אזרחות המבטאים עקרונות המקובלים בכל מדינה ריבונית.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

18. התלמידים יבחנו את השאלה השנויה במחלוקת, האם בסעיף א בחוק האזרחות, המקנה אזרחות מכוח שבות, יש פגיעה בעקרון השוויון.
19. התלמידים יבחנו את הטיעונים במחלוקת שקיימת בציבור היהודי בישראל לגבי הגדרת המושג **יהודי** ויגבשו עמדה משלהם.

מושגים מהותיים-מרכזיים: חוק השבות, יסוד חוקתי, חוק יסוד, דין הדם, דין הקרקע, אזרחות, חוק האזרחות.

פרק ב – החברה הישראלית: חברה רבת-שעים

תכנים

החברה הישראלית – חברה הטרוגנית רבת שעים – סקירה כללית כוללת תפיסת כור ההיתוך.

השסע העדתי – בין אשכנזים לבין מזרחים

- הגורמים להיווצרות השסע העדתי והתחומים בהם השסע בה לידי ביטוי.
- המתאם הקיים בין השסע העדתי לשסע הכלכלי חברתי.
- דרכי התמודדות לצמצום הפערים החברתיים.
- העולים החדשים קשיים ודרכי התמודדות. (מתבר העמים ומאתיופיה).
- השתלבות העולים ותרומתם למדינה.

השסע הלאומי – גורמי השסע ודרכי ביטוי במציאות הישראלית.

השסע הדתי – החברה הדתית (אותודוכסים, קונסרבטיבים, רפורמים).

- החברה המסורתית והחברה החילונית.

- גורמי השסע ודרכי הביטוי.

אי שוויון בין המינים- בין נשים וגברים בישראל.

מטרות

1. התלמידים יכירו את החברה הישראלית חברה הטרוגנית המורכבת מקבוצות שונות זו מזו.
2. התלמידים יבינו שמדינת ישראל מממשת את עקרון הפלורליזם וזכויות הקבוצה ומכירה בזכותן של קבוצות שונות לשמור על ייחודן.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

3. התלמידים יבינו שהחברה הישראלית מורכבת ממגוון רחב מאוד של קבוצות בעלות תפיסות שונות בתחומים שונים.
4. התלמידים יכירו בלגיטימיות של הבדלי השקפות בשאלות יסוד בחברה הישראלית.
5. התלמידים יבינו שבחברה הישראלית יש שסעים חברתיים הגורמים למתח בין הקבוצות.
6. התלמידים יבינו שהמתחים בין הקבוצות השונות עלולים להצמיח דפוסי חשיבה סטראוטיפית שלילית של כל קבוצה בנוגע לקבוצות האחרות, ויהיו מודעים לסכנות הנשקפות מכך לחברה הישראלית.
7. התלמידים יטפחו הבנה, סובלנות וכבוד לקבוצות השונות ויקבלו את בני הקבוצות כשווים בחברה.

השסע העדתי

1. התלמידים יבינו את הגורמים להיווצרות השסע העדתי ואת התחומים השונים שבהם הוא בא לידי ביטוי.
2. התלמידים יבחנו את דרכי ההתמודדות של החברה בישראל לצמצום הפערים בין מרכיביה השונים.
3. התלמידים יבינו את המתאם הקיים בין השסע העדתי לשסע הכלכלי-חברתי – שסעים חופפים.
4. התלמידים יכירו ויבינו את המאפיינים של העולים ממדינות חבר העמים ומאתיופיה בתחום התעסוקה ובתחום החברתי-תרבותי.
5. התלמידים יכירו ויבינו את קשיי הקליטה של העולים.
6. התלמידים יעמדו על דרכי ההתמודדות של העולים עם קשיי הקליטה בארץ.
7. התלמידים יבינו את החשיבות והתרומה של העולים למדינת ישראל.
8. התלמידים יגבשו דרכי סיוע לעולים בהשתלבותם בארץ וינסו ליישם דרכים אלה.

השסע הלאומי

1. התלמידים יכירו את מאפייני החברה הערבית ואת מאפייני החברה הדרוזית בישראל.
2. התלמידים יכירו את הגורמים השונים לשסע הלאומי ויבינו את מורכבותו של כל גורם וגורם.
3. התלמידים יכירו ויבנו את דרכי הביטוי של השסע הלאומי: אפליה ממוסדת בחקיקה ובחלוקת משאבים ואפליה חברתית.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

4. התלמידים יעריכו באיזו מידה כל אחת מדרכי הביטוי היא אפליה פסולה או הבחנה לגיטימית וידעו לנמק את הערכותם.
5. התלמידים ינתחו לוחות סטטיסטיים ויסיקו מסקנות.

השע הדתי

1. התלמידים ילמדו ויבינו את הגורמים השונים לשע הדתי.
2. התלמידים יכירו ויבינו את הטענות בוויכוח על יחסי דת ומדינה בישראל.
3. התלמידים יגבשו עמדה מנומקת בסוגיית מקומה של הדת במדינת ישראל.
4. התלמידים יכירו את המאפיינים של הקבוצות השונות בחברה היהודית: הקבוצה הדתית (הזרמים האורתודוקסי, הקונסרבטיבי, הרפורמי), הקבוצה המסורתית, הקבוצה החילונית.

אי-שוויון בין המינים – בין נשים לגברים

1. התלמידים יבינו את חשיבות לימוד הנושא ואת הסכנה הנשקפת לחברה הישראלית עקב היחס הלא-שוויוני לנשים.
 2. התלמידים יבינו שקיים פער בין חקיקה המתייחסת באופן שווה לנשים ולגברים לבין יישום החוקים בפועל.
 3. התלמידים יכירו את התחומים השונים במציאות הישראלית שבהם קיימת אפליה פסולה – היעדר שוויון בין נשים גברים במציאות הישראלית.
 4. התלמידים יגבשו הצעות לפתרון סוגיית אי-השוויון לנשים בחברה בישראל וליחס החברה לנשים בכלל.
- מושגים מהותיים-מרכזיים:** חברה פלורליסטית, כור היתוך, חברה הטרוגנית – רב-תרבותית, אשכנזי, מזרחי, סטראוטיפים.

פרק ג – מפלגות בישראל

תכנים

- מהי מפלגה, תפקידן וחשיבותן של המפלגות במדינה דמוקרטית.
מאפייני המערכת המפלגתית בישראל כיום.
מעמדן של המפלגות בישראל
- הגורמים המשפיעים על מעמדן של המפלגות בישראל: קבוצות אינטרס
בחירות מקדימות במפלגות- פריימריס

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

מטרות

1. התלמידים יבינו את חשיבותן של המפלגות לקיום הדמוקרטיה ואת היותן תנאי הכרחי אך בלתי מספיק לקיומה של מדינה דמוקרטית.
2. התלמידים יבינו את תפקידי המפלגות במדינה דמוקרטית.
3. התלמידים יזהו עקרונות דמוקרטיים הבאים לידי ביטוי בתפקידיהן ובפעולותיהן של המפלגות.
4. התלמידים יכירו את מאפייני המערכת המפלגתית בישראל כיום.
5. התלמידים יבינו מהן בחירות **מקדימות** (= פריימריס) וינתחו את היתרונות ואת החסרונות של שיטה זו.
6. התלמידים יבחנו ויעריכו על פי עקרונות הדמוקרטיה איזו מבין השיטות לקביעת רשימת מועמדים (**פריימריס** או **ועדה מסדרת**) עדיפה בישראל כמדינה דמוקרטית.
7. התלמידים יבינו מהי **קבוצת אינטרס** ויעמדו על ההבדל בינה לבין קבוצת אנשים מאורגנת שאינה קבוצת אינטרס.
8. התלמידים ישוו (השווה והשונה) בין **קבוצת אינטרס** לבין **מפלגה**.
9. התלמידים יבינו את חשיבותן של **קבוצת אינטרס** לקיום הדמוקרטיה במדינה.

מושגים מהותיים-מרכזיים: מפלגה, קבוצת אינטרס, בחירות מקדימות.

פרק ד – בחירות בישראל

תכנים

הזכות לבחור ולהיבחר בישראל
שיטת הבחירות בישראל
הויכוח על שיטת הבחירות בישראל.

מטרות

1. התלמידים יבינו את חשיבות ההצבעה של כל אזרח ואזרח בבחירות כסוג של השתתפות פוליטית שיש לה השפעה על החיים הפוליטיים במדינה ואף יכולת לשנות.
2. התלמידים יבינו כי הזכות לבחור והזכות להיבחר הן זכויות פוליטיות – זכויות אזרח שהן חלק מהזכויות הטבעיות של האדם.
3. התלמידים יבינו באמצעות דוגמאות שמימוש הזכות לבחור ולהיבחר אינו מוחלט והוא מוגבל בחוק.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

4. התלמידים יבחינו בשיטת הבחירות הנוהגת בישראל בין מאפיינים שהם תנאי הכרחי לכל שיטת בחירות דמוקרטית, לבין מרכיבים שהם פרי בחירה של החברה הישראלית.
5. התלמידים יבינו את הסיבות לכך ששיטת הבחירות לכנסת בישראל היא יחסית ולא רובית.

מושגים מהותיים-מרכזיים: מאפיינים של בחירות דמוקרטיות, שיטת בחירות רשימתית, בחירה אישית, שיטת בחירות ארצית, שיטת בחירות יחסית,

פרק ה – המשטר ורשויות השלטון בישראל

תכנים

- המשטר בישראל – משטר פרלמנטרי טהור
- הכנסת- הרשות המחוקקת: מעמד, תפקידים וסמכויות
 - הליך חקיקת חוק
 - חברי כנסת – מעמד, זכויות והגבלות.
- הממשלה- הרשות המבצעת: מעמד, תפקידים וסמכויות.
- היועץ המשפטי לממשלה: תפקידים וסמכויות.
- הרשות השופטת – בתי המשפט: תפקידים וסמכויות.
- העקרונות הדמוקרטיים המנחים את הרשות השופטת: הליך משפטי הוגן, אי תלותה של הרשות השופטת.
- סוגי המשפט ומערכת בתי המשפט.
- הפרדת הרשויות בישראל – איזונים ובלמים (לבחירה)
 - יחסי גומלין בין הרשות המחוקקת לרשות השופטת.
 - יחסי גומלין בין הרשות המחוקקת לרשות המבצעת.

מטרות

1. התלמידים יכירו את מאפייני המשטר הפרלמנטרי בישראל.
2. התלמידים יבינו שסוג המשטר הנוהג בישראל קובע את יחסי הגומלין בין שלוש רשויות השלטון ומעצב את עקרון הפרדת הרשויות במדינה.
3. התלמידים ידעו ויבינו שלשלטון במדינה דמוקרטית מחויבות כלפי האזרחים לממש ולהגן על זכויותיהם, לפעול לטובת האינטרס הציבורי – טובת הציבור. מחויבות זו מעוגנת גם בחוקים שונים.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

4. התלמידים יבינו שהכנסת – בית הנבחרים – מבטאת את ריבונות העם ומייצגת את רוב הקבוצות בחברה. בכך באים לידי ביטוי עקרון שלטון העם ועקרון הפלורליזם – ייצוגיות.
5. התלמידים יבינו שלכנסת עליונות על שתי רשויות השלטון האחרות מכוח חוק יסודי: הכנסת ובינו שעליונות זו באה לידי ביטוי בתפקידיה כרשות מכוננת וכרשות מחוקקת.
6. התלמידים יכירו את עבודת הכנסת ובינו שהיא מתנהלת בהתאם לכללי המשחק הדמוקרטי בדרך של משא ומתן בדיונים במליאה ובוועדות ובהכרעת רוב המתבטאת בהצבעה.
7. התלמידים יבינו את חשיבותה של החלוקה לאופוזיציה ולקואליציה בעבודת הכנסת ובינו שללא קיומה של אופוזיציה פעילה אין קיום לדמוקרטיה.
8. התלמידים יבינו את השלכותיה של החלוקה לאופוזיציה ולקואליציה על עבודת הכנסת.
9. התלמידים יבינו את חשיבות הליך חקיקת חוק בשלבים.
10. התלמידים יזהו את העקרונות הדמוקרטיים בכל אחד משלבי החקיקה.
11. התלמידים יבינו שהליך החקיקה מבטא את שלטון החוק במובן הפורמלי במדינה דמוקרטית. ובינו (באמצעות דוגמאות של חוקים) שהליך חקיקת חוק בהתאם לנוהלים אינו מבטיח שתוכן החוק יהיה ראוי במובן המהותי, כלומר יעלה בקנה אחד עם הערכים הדמוקרטיים.
12. התלמידים יבינו מהי חסינות ואת ההבדלים בין חסינות עניינית לחסינות אישית.
13. התלמידים יבינו את חשיבותו של עקרון החסינות וכירו את הסיבות המצדיקות הענקת חסינות לחברי כנסת.
14. התלמידים יבינו שעקרון החסינות מנוגד לעקרון השוויון בפני החוק, אך נועד להבטיח את חירות הפעולה של ח"כ במילוי תפקידו.
15. התלמידים ידונו בנושא "האם יש לבטל את חסינותם האישית של חברי הכנסת" ויגבשו עמדה מנומקת.
16. התלמידים יגבשו עמדה בנושא הזכויות וההגבלות של חברי הכנסת.
17. התלמידים יבינו וידעו לזהות כיצד עקרונות הדמוקרטיה באים לידי ביטוי בסמכויותיה ותפקודיה של הרשות המחוקקת – הכנסת.
18. התלמידים יעריכו האם ובאיזו מידה עבודת הכנסת מתנהלת בהתאם לעקרונות הדמוקרטיה.

הרשות המבצעת: הממשלה

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

1. התלמידים יבינו שהמושג **רשות מבצעת** כולל סמכויות ותפקידים רבים של הממשלה מכוח היותה רשות עצמאית, ולא רק מכוח היותה רשות המבצעת חוקים שהתקבלו בכנסת.
2. התלמידים יבינו שבפעולת הרשות המבצעת יש ביטוי לעקרונות דמוקרטיים כמו עקרון שלטון העם, פלורליזם והסכמיות.
3. התלמידים יבינו שהממשלה כרשות שלטונית מחויבת לפעול לטובת הציבור ואחראית כלפי ציבור האזרחים שהם הריבון במדינה.
4. התלמידים יבינו את הסיבות להקמת ממשלה קואליציונית בישראל ואת היתרונות של **קואליציה רחבה** על פני קואליציה רגילה.
5. התלמידים יכירו את העקרונות הדמוקרטיים שבאים לידי ביטוי בקיומה של ממשלה קואליציונית.
6. התלמידים יכירו את מבנה הממשלה הקואליציונית המכהנת בזמנם, ינתחו את פעולותיה ויעריכו את מידת התאמתן לעקרונות הדמוקרטיה, למנהל תקין ולאינטרס הציבורי.
7. התלמידים יבינו את מעמדו סמכותו ותפקידו של ראש הממשלה בישראל בממשלה ובכנסת.
8. התלמידים יבינו שסמכויותיה הרבות של הממשלה בקביעת תקנות הגנה ותקנות לשעת חירום מקנות לה עצמה רבה.
9. התלמידים יבינו שתקנות מסוג זה עלולות לפגוע בדמוקרטיה בישראל בכלל ובזכויות האדם והאזרח בפרט, ועל כן מוטלות הגבלות על קביעתן.
10. התלמידים יעמדו על ההבדלים בין אחריות ממשלתית – אחריות משותפת של הממשלה (ראש הממשלה והשרים) כלפי הכנסת – לבין אחריות מיניסטריאלית של כל שר כשלעצמו כלפי הכנסת, ויבינו שעקרון האחריות של הממשלה והשרים בפני הכנסת מבוסס על עקרון הפרדת הרשויות בישראל ועל עקרון הגבלת השלטון.
11. התלמידים יכירו את סמכויותיו של היועץ המשפטי לממשלה ואת תפקידו ויבינו את חשיבותה של משרת היועץ המשפטי לממשלה לשמירה ולהגנה על הדמוקרטיה בישראל.
12. התלמידים יבינו את חשיבותם של מנגנוני פיקוח וביקורת על עבודת היועץ המשפטי לממשלה.

הרשות השופטת: בתי המשפט

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

1. התלמידים יבינו את החשיבות של היות הרשות השופטת רשות עצמאית ובלתי תלויה ביתר רשויות השלטון, לקיום שלטון החוק ולמנהל תקין במדינה דמוקרטית.
2. התלמידים יבינו שהמערכת המשפטית בישראל, כמו בכל מדינה דמוקרטית, פועלת על פי חוק המבטא את ערכיה של המדינה.
3. התלמידים יבינו כיצד מימוש הזכות להליך משפטי הוגן מבטיח מערכת משפטית הוגנת, המגנה על זכויות האדם והאזרח; ומכאן חשיבותה של זכות זו.
4. התלמידים יבינו שעבודת **הרשות השופטת** מונחית על ידי עקרונות דמוקרטיים, כמו **שלטון החוק, שוויון בפני החוק והכרעת רוב**.
5. התלמידים יבינו את הוויכוח הציבורי בנושא "בחירת שופטים", ידונו בטיעונים המושמעים בוויכוח זה ויגבשו עמדה מנומקת.
6. התלמידים יכירו את סוגי המשפט בישראל (הפלילי, האזרחי) ואת מערכות השפיטה.
7. התלמידים יעמדו על ההבדלים בין שני תפקידיו של בית המשפט העליון כבית משפט עליון לערעורים וכבית משפט גבוה לצדק.
8. התלמידים יבינו את חשיבותו של **בית המשפט הגבוה לצדק** לדמוקרטיה הישראלית: כמגן על **זכויות האדם והאזרח** ועל **זכויות הקבוצה** בישראל, כשומר על **שלטון החוק**, כמפקח על פעולות **רשויות השלטון** וכמגביל אותן באמצעות ביקורת שיפוטית.
9. התלמידים יבינו שפעולותיו הרבות והחשובות של בג"ץ הן תגובה לזמה של אזרחים או של רשויות שלטון, הפונים אליו בעתירה, ולא זמה שלו עצמו.
10. התלמידים יעלו טיעונים **בעד ונגד** מעורבות בית המשפט וסמכותו לדון ולהכריע בנושאים ערכיים השנויים במחלוקת בחברה בישראל, שהיא מדינה יהודית ודמוקרטית, ויבססו את טיעוניהם בעזרת דוגמאות אקטואליות.

הפרדת רשויות בישראל: פיזור העוצמה - איזונים ובלמים - יחסי גומלין בין הרשויות (רשות)

1. התלמידים יבינו שבישראל, במסגרת מערכת היחסים בין שלוש רשויות השלטון, יש גם עירוב סמכויות ותפקידים שמטרתו לייעל את עבודת הרשויות.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

2. התלמידים יבינו שמערכת היחסים בין הרשות המחוקקת והרשות השופטת מעוגנת בחקיקה כמו חוק יסוד: הכנסת וחוק יסוד: השפיטה.
3. התלמידים יבינו שהסמכות המוקנית לכל רשות להגביל את פעילותה של הרשות האחרת, מאפיינת את יחסי הגומלין בין הרשויות ומבטאת את עקרון הגבלת השלטון.
4. התלמידים יבינו שיחסי הכוחות בין הכנסת לממשלה הם פועל יוצא של המשטר הפרלמטרי.
5. התלמידים יבינו שהסמכות של הרשות השופטת לבקר (ביקורת שיפוטית) את עבודת הכנסת כרשות מחוקקת, ואת עבודת הממשלה נובעת מעקרון שלטון החוק כלומר ממחויבותן של הכנסת והממשלה לפעול רק על פי חוק.
6. התלמידים יבינו את הדילמה של הרשות השופטת בקשר למעורבותה בעבודת הכנסת: שמירה על שלטון החוק מול כיבוד עצמאותה של הכנסת.
7. התלמידים יבינו את השיקולים של הרשות השופטת, באילו מקרים בית המשפט מתערב בעבודת הכנסת ובאילו מקרים בית המשפט נמנע מלהתערב.

מושגים מהותיים-מרכזיים: בית נבחרים, רשות מכוננת, רשות מחוקקת, סיעה, אופוזיציה, קואליציה, מליאה, ועדת כנסת, חקיקה ראשית, חקיקת משנה, הצעת חוק ממשלתית, הצעת חוק פרטית, ממשלה קואליציונית, חקיקת משנה, תקנה, תקנות לשעת חירום, תקנות הגנה, אינטרס ציבורי, משפט חוקתי, בית משפט גבוה לצדק (בג"ץ), בתי דין מיוחדים, ריבונות, ריסון, הצעת אי-אמון, שאילתה, הצעה לסדר היום,

פרק ו – השלטון המקומי: רשויות מקומיות

תכנים

רשויות מקומיות – תפקידים וסמכויות בישראל כמדינה דמוקרטית .
מעמד השלטון המקומי בישראל: תלות בשלטון המרכזי מחד ואוטונומיה מאידך.
הבחירות לשלטון המקומי

מטרות

1. התלמידים יבינו את חשיבותו ונחיצותו של שלטון מקומי לצד שלטון מרכזי במדינה דמוקרטית.
2. התלמידים יבינו כיצד שלטון מקומי מבטא עקרונות דמוקרטיים .

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

3. התלמידים יכירו את מאפייני שיטת הבחירות הנהוגה **בשלטון המקומי** ויבינו כיצד שיטת הבחירות משפיעה על יחסי הכוחות בין "ראש הרשות המקומית" ובין "מועצת הרשות המקומית".
4. התלמידים יכירו את סמכויותיהן ותפקידיהן של הרשויות המקומיות ויבינו שהן אמורות לשרת את ציבור התושבים ברשות המקומית ולדאוג לאינטרסים שלו.
5. התלמידים יבינו את הטיעונים של הגישות השונות לגבי **מעמדו של השלטון המקומי במדינה דמוקרטית** – זרוע מנהלית או גוף שלטוני אוטונומי – ויגבשו עמדה בסוגיה זו גם בהסתמך על המציאות ברשות המקומית שבה הם גרים.
6. התלמידים יכירו את מנגנוני הפיקוח והבקרה על עבודת הרשויות המקומיות ויבחנו באמצעות דוגמאות את מידת יעילותם של מנגנונים אלה בהגבלת פעילות השלטון המקומי להבטחת מנהל תקין ושמירת האינטרס הציבורי – טובת הכלל.
7. התלמידים ידונו בסוגיה האם חיוני שבמדינה דמוקרטית יהיה "שלטון מקומי" לצד "שלטון מרכזי" ויגבשו עמדה בסוגיה זו נוכח המציאות ברשות המקומית שבה הם גרים.

מושגים מהותיים-מרכזיים: שלטון מקומי, רשות מקומית, מועצת הרשות, חוקי עזר.

פרק ז – מוסד הנשיאות בישראל

תכנים

נשיא המדינה – תפקידים וסמכויות.

מטרות

1. התלמידים יבינו את משמעותו של **מוסד הנשיאות** בישראל ואת חשיבותו לחברה הישראלית בכלל.
2. התלמידים יבחינו בין תפקידי הנשיא, שבהם אין לו סמכות להפעיל שיקול דעת, לבין תפקידים שבהם החוק מסמיך אותו לפעול בהתאם לשיקול דעתו.
3. התלמידים יבינו את חשיבות מנגנון **החנינה** ואת הנימוקים המצדיקים את קיומו של מנגנון זה לצד עבודת הרשות השופטת.
4. התלמידים יבינו את הסוגיה בוויכוח: "סמכות החנינה של הנשיא בזיקה לעקרונות הדמוקרטיה", ויגבשו עמדה מנומקת בסוגיה זו.

מושגים מהותיים-מרכזיים: חנינה.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

פרק ח – זכויות אדם, זכויות אזרח וזכויות המיעוטים בישראל

תכנים

הגנה על זכויות אדם בחקיקה ובפסיקה בישראל.

ארגוני מתנדבים כמגני זכויות אדם בישראל.

הצהרת זכויות הילד.

מימוש זכויות: האדם והאזרח וזכויות הקבוצה בישראל.

מטרות

1. התלמידים יבינו את מחויבותה של ישראל לשמור על זכויות אדם וזכויות קבוצה, כפי שהיא באה לידי ביטוי ביסודותיה החוקתיים ובחוקים רגילים, ויכירו את הזכויות המוגנות.
2. התלמידים יכירו צורות שונות של הגנה בישראל על זכויות האדם ועל זכויות המיעוטים, כמו חקיקה ופסיקה של בתי המשפט ופעילותם של ארגוני מתנדבים למימוש הזכויות האלה.
3. התלמידים יכירו חוקים המגנים על זכויות האדם ועל זכויות המיעוט בישראל.
4. התלמידים יבינו שלמרות שאין חוקה המעגנת את כל זכויות האדם והאזרח בישראל, בג"ץ יוצר בפסיקותיו תקדימים המגנים על זכויות אלה והמהווים מעין **מגילת זכויות אדם שיפוטית**, שמנחה את רשויות השלטון לפעול על פיהם. בתקדימים אלה, בית המשפט העליון קובע נורמות חברתיות ותרבותיות.
5. התלמידים יכירו את **הצהרת זכויות הילד** ויהיו מודעים לזכויותיהם.
6. התלמידים יבחנו את הפער הקיים בין המחויבות של ישראל להעניק שוויון זכויות מלא לכל אזרחיה, לרבות **זכויות קבוצה** למיעוטים החיים בה, לבין מימוש מחויבות זו במציאות, ויבחינו בין אפליה פסולה, לבין הבחנה, לבין העדפה מתקנת.

פרק ט – הגבלת השלטון: פיקוח וביקורת (רשות)

תכנים

מנגנוני הפיקוח והביקורת בישראל- הפורמלים והבלתי פורמלים תפקידים וסמכויות.

מטרות

1. התלמידים יבינו את חשיבות קיומם של מנגנוני הפיקוח במדינה לשמירה על האינטרס הציבורי, להגנה על זכויות האדם והאזרח ולהבטחת מנהל תקין.
2. התלמידים יבינו את חשיבותם של זכות הציבור לדעת וחופש הביטוי ואת הצורך להגן על זכויות אלה כדי להבטיח את עקרון הגבלת השלטון.
3. התלמידים יבינו כיצד **הפרדת הרשויות בישראל ויחסי הגומלין בין הרשויות** מגבילים את כוחו של השלטון, ויבינו את נחיצותה של הפרדת רשויות זו.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

4. התלמידים יכירו את מנגנוני הפיקוח בישראל, מנגנוני פיקוח פורמליים ובלתי פורמליים ויבינו כיצד כל אחד מהם מגביל את רשויות השלטון.
5. התלמידים יבינו את חשיבותה של **תקשורת חופשית** כתנאי הכרחי למדינה דמוקרטית.
6. התלמידים ידונו בנושא: "מדוע חשוב שבמדינה יהיו מנגנוני פיקוח בלתי-פורמליים נוסף על מנגנוני פיקוח פורמליים?"
7. התלמידים יבדקו ויעריכו את יעילותם של מנגנוני הפיקוח בישראל בשמירה על האינטרס הציבורי ובהגנה על זכויות האדם והאזרח ועד כמה הם מבטיחים מנהל תקין.
8. התלמידים יבחנו באיזו מידה התקשורת בישראל ממלאת את תפקידה כמנגנון פיקוח וביקורת על רשויות השלטון.

פרק י – תקשורת ופוליטיקה בישראל

תכנים

חשיבותן של הזכות לחופש הביטוי וזכות הציבור לדעת
מהי תקשורת המונים?

תפקידי התקשורת במדינה דמוקרטית

כוחה של התקשורת ומידת עצמאותה של התקשורת בישראל

מטרות

1. התלמידים יבינו את חשיבותה של **תקשורת חופשית** כתנאי הכרחי למדינה דמוקרטית.
2. התלמידים יבינו את משמעותן של הזכות לחופש הביטוי וזכות הציבור לדעת ואת חשיבותן של זכויות אלה.
3. התלמידים יבינו שתקשורת חופשית היא אחד ממנגנוני הפיקוח הבלתי פורמליים המרכזיים במדינה דמוקרטית.
4. התלמידים יבחינו בין מקורות המידע השונים שמהם התקשורת שואבת מידע, ויבינו שמגוון מקורות המידע תורם להיותה תקשורת חופשית.
5. התלמידים יבינו את משמעות המושג **הבניית המציאות** ויבינו שהתקשורת פועלת בדרך של הבניית המציאות.
6. התלמידים יבינו שבישראל, כמו בכל מדינה דמוקרטית, התקשורת מוגבלת ואינה חופשית באופן מוחלט בשל התנגשות בין זכויות, חוקים, הסדרים, פסיקת בתי המשפט, בעלויות שונות וכיוצא באלה.

המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

7. התלמידים יבחנו באיזו מידה התקשורת בישראל ממלאת את תפקידה כמנגנון פיקוח וביקורת על רשויות השלטון.
8. התלמידים ילמדו לצרוך בצורה ביקורתית ומושכלת את אמצעי התקשורת הכתובה והאלקטרונית.

פרק יא – ישראל: מדינה יהודית ודמוקרטית, סגירת מעגל (לבחירה)

תכנים

גישות שונות בויכוח על אפשרות שילובם של היסודות יהדות ודמוקרטיה.

מטרה

1. התלמידים יכירו גישות שונות בויכוח על אפשרות שילובם של היסודות יהדות ודמוקרטיה.